

ПИТАННЯ

АГРАРНОГО ПРАВА

УДК 349.42

О. Батигіна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри приватного права Полтавського юридичного інституту Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Особливості правового регулювання оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні

Зараз Україна перебуває на черговій стадії реформування аграрного сектору економіки. Успішне проведення аграрної реформи для реформування економіки України має особливе, стратегічне значення. Від цієї реформи значною мірою залежить розв'язання проблем стабільного забезпечення населення продовольством, економічної безпеки країни, її ефективної інтеграції у світові економічні структури.

Серед основних найактуальніших напрямів аграрної реформи можна виділити формування аграрного ринку, ринкової аграрної інфраструктури та, зокрема, створення організаційно-правової основи функціонування важливої складової аграрного ринку — оптового ринку сільськогосподарської продукції.

Проблеми функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції на різному рівні досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, як економісти, так і правники, зокрема Ф. Б. Горбонос¹, М. Я. Ващишин²,

¹ Горбонос Ф. Б. Організаційно-функціональна модель оптового ринку сільськогосподарської продукції на локальному рівні / Ф. Б. Горбонос // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 108–120.

² Ващишин М. Я. Оптові ринки сільськогосподарської продукції як суб'єкти аграрного права / М. Я. Ващишин // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матеріали Всеукр. круглого столу (25 травня 2012 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. – К. : Вид. центр НУБіП України, 2012. – С. 37–40.

Д. Ковальський¹, Л. О. Панькова², В. А. Самара³ та ін. Проте результати досліджень із цієї проблеми не дають повного уявлення про особливості правового регулювання оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні. Відкритими й актуальними для дискусій залишаються проблеми правового регулювання створення та діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції із максимальним врахуванням інтересів сільськогосподарських товаровиробників. На науковому рівні недостатньо досліджені питання доцільності державної фінансової підтримки та пільгового оподаткування таких ринків тощо.

Отже, метою цієї статті є дослідження правового статусу нового для України суб'єкта аграрного права — оптового ринку сільськогосподарської продукції та формулювання пропозицій щодо вдосконалення його правового регулювання.

Спроби створити правову основу для функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції в Україні розпочалися ще з постанови Кабінету Міністрів України від 19 березня 1997 р. «Про заходи щодо створення оптово-продовольчих ринків, організації закупівель сільськогосподарської продукції в господарствах приватного сектору, реформування системи споживчої кооперації». У цій постанові визнавалася необхідність існування ринково орієнтованої оптової торгівлі і пропонувалося розробити та затвердити Примірне положення про оптово-продовольчий ринок.

Згодом було прийнято ще одну постанову Кабінету Міністрів України від 9 червня 1999 р. «Про оптові продовольчі ринки», яка певним чином конкретизувала діяльність оптового продовольчого ринку. Основним завданням постанови передбачалося формування системи оптових продовольчих ринків та їх інфраструктури, активізація взаємозв'язків між виробниками і покупцями сільськогосподарської продукції, але завдання не було досягнуто. Під оптовим продовольчим

¹ Ковальський Д. Діяльність оптових ринків сільськогосподарської продукції: закордонний досвід / Д. Ковальський // Юрид. вісн. України. – 2010. – 3–9 квіт. (№ 14). – С. 12.

² Панькова Л. О. Правове становище оптових ринків сільськогосподарської продукції: новели аграрного законодавства / Л. О. Панькова, Ю. М. Петрик // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права : міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30–31 жовтня 2009 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Єрмоленка та ін. – К. : ІРІДІУМ, 2009. – С. 100–102.

³ Самара В. А. Правовое регулирование отношений в сфере оптовой торговли : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. А. Самара. – Саратов, 2003. – 180 с.

ринком та той час розумівся суб'єкт підприємницької діяльності, метою діяльності якого є безпосереднє створення необхідних умов для здійснення операцій із продажу і купівлі наявних видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, укладення відповідних торговельних угод.

Також серед найперших нормативно-правових актів, якими визначалися загальні засади оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні, можна виділити Указ Президента України від 6 червня 2000 р. «Про заходи щодо забезпечення формування і функціонування аграрного ринку». Ним передбачалося здійснення організаційних заходів щодо створення мережі підприємств, що здійснюватимуть оптову торгівлю сільськогосподарською продукцією, зокрема, йшлося в тому числі й про оптові продовольчі ринки. Як справедливо зазначає М. Я. Ващишин, із цього припису стає зрозумілим, що оптові продовольчі ринки розглядалися як підприємства оптової торгівлі¹. Однак самого поняття та ознак такого оптового підприємства цим Указом визначено не було.

Згодом у правовому полі відчувається поступове відходження від терміна «оптовий продовольчий ринок», замість нього законодавець починає використовувати поняття «оптовий ринок сільськогосподарської продукції». Так, у наказі Міністерства аграрної політики України від 13 листопада 2006 р. «Про регіональні аграрно-маркетингові центри оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією» зазначено, що ключовим елементом формування організованих ринків сільськогосподарської продукції повинна стати мережа оптових ринків сільськогосподарської продукції з регіональними аграрно-маркетинговими центрами.

До розвитку та становлення вже «оптового ринку сільськогосподарської продукції» закликає і Державна цільова програма створення оптових ринків сільськогосподарської продукції, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. Цією Програмою передбачається сформувати цілу мережу оптових ринків, на яких аграрії зможуть реалізовувати свою продукцію за вигідними цінами

¹ Ващишин М. Я. Оптові ринки сільськогосподарської продукції як суб'єкти аграрного права / М. Я. Ващишин // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матеріали Всеукр. круглого столу (25 травня 2012 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. – К. : Вид. центр НУБіП України, 2012. – С. 37–40.

і на зручних умовах. У цілому відповідно до вищевказаної Програми планувалося до 2013 р. побудувати 25 оптових ринків, тобто в кожному регіоні України, що повинно значно спростити процес реалізації виробленої в Україні сільськогосподарської продукції та підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва. Утім, зараз в Україні становлення цього сегменту ринку відбувається досить повільно, зокрема, статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції набули лише 5 юридичних осіб: ТОВ «Ринок сільськогосподарської продукції “Шувар”» (Львівська область), ТОВ «Ринок сільськогосподарської продукції “Столичний”» (Київська область), ТОВ «Ясинуватський Агросервіс» (Донецька область) та ТОВ «Агробізнес/Запоріжжя» (Запорізька область). Звідси можна зробити висновок, що завдання Державної цільової програми щодо створення мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції не є повною мірою реалізованими.

Активним періодом у становленні та розвитку нормативно-правової основи оптових ринків сільськогосподарської продукції став 2009 рік, коли був прийнятий Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» (далі — Закон), який на законодавчому рівні визначив правові засади організації та діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні.

На розвиток цього Закону згодом приймається ряд підзаконних нормативно-правових актів, які деталізували положення Закону, а саме: наказ Міністерства аграрної політики України від 25 листопада 2009 р. «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу саморегульованої організації оптового ринку сільськогосподарської продукції», постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. «Про затвердження Порядку набуття юридичною особою статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції», наказ Міністерства аграрної політики України від 19 лютого 2010 р. «Про затвердження Типових правил роботи оптових ринків сільськогосподарської продукції», наказ Міністерства аграрної політики України від 2 березня 2010 р. «Про затвердження Положення про комісію з питань надання юридичній особі статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції Міністерства аграрної політики України та її складу», постанова Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р. «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надан-

ня фінансової підтримки для створення оптових ринків сільськогосподарської продукції» тощо.

Аналізуючи Закон України «Про оптовий ринок сільськогосподарської продукції», потрібно відзначити, що його норми встановили понятійний апарат для цієї галузі господарювання, зокрема, дається визначення «оптового ринку сільськогосподарської продукції», «інфраструктури оптового ринку сільськогосподарської продукції», «оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією», також уводяться такі нові терміни, як «асоціація оптових ринків сільськогосподарської продукції», «саморегульвна організація оптового ринку сільськогосподарської продукції», «територія оптового ринку сільськогосподарської продукції» тощо.

Відповідно до Закону оптовим ринком сільськогосподарської продукції визнається юридична особа, предметом діяльності якої є надання послуг, що забезпечують здійснення оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією, і якій в установленому Законом порядку надано статус оптового ринку сільськогосподарської продукції.

Статус оптового ринку сільськогосподарської продукції надається Міністерством аграрної політики та продовольства України на конкурсній основі згідно з «Порядком набуття юридичною особою статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. Відповідно до вищевказаного Порядку конкурс проводить комісія з питань надання юридичній особі статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції, яка утворюється Міністерством аграрної політики та продовольства України. Склад комісії, положення про неї та умови проведення конкурсу також затверджуються зазначеним Міністерством.

Юридична особа, яка не набула статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції, не має права використовувати у своєму найменуванні термін «оптовий ринок сільськогосподарської продукції» та інші похідні терміни.

Отже, законодавець встановлює можливість обмеження кількості оптових ринків сільськогосподарської продукції не на засадах конкуренції, оскільки дозвіл про надання або вмотивовану відмову у наданні юридичній особі статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції надає центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики. Таким чином, Міністерство аграрної політики та продоволь-

ства України і Кабінет Міністрів України можуть штучно обмежувати кількість оптових сільськогосподарських ринків, унаслідок чого останні можуть стати монополістами щодо оптового продажу сільськогосподарської продукції в містах свого розташування.

Зі змісту Закону, а саме ст. 10, можна зрозуміти, що законодавець надає перевагу заснуванню кооперативних оптових ринків сільськогосподарської продукції, що створюються сільськогосподарськими товаровиробниками для продажу власно виробленої сільськогосподарської продукції, але це положення Закону не є імперативним і оптові ринки сільськогосподарської продукції можуть створюватися у будь-яких інших підприємницьких організаційно-правових формах господарювання та обов'язково сільськогосподарськими товаровиробниками. Це, у свою чергу, суперечить преамбулі Закону, в якій підкреслюється спрямованість Закону на захист прав і законних інтересів сільськогосподарських виробників, які здійснюють оптовий продаж сільськогосподарської продукції власного виробництва.

Відсутність у законодавстві норм, які регламентують склад засновників юридичної особи — претендента на статус юридичної особи зі статусом оптового ринку сільськогосподарської продукції, зокрема, відсутність обов'язкової квоти щодо кількості сільськогосподарських товаровиробників у складі засновників такого ринку, призведе до того, що виробники сільськогосподарської продукції будуть усунуті від процесу створення оптових ринків, унаслідок чого виникає можливість створювати їх тільки посередниками-перекупниками, які навряд чи будуть думати про інтереси сільськогосподарських товаровиробників. Доцільно було б врегулювати склад засновників оптових ринків сільськогосподарської продукції і обов'язково врахувати інтереси сільськогосподарських товаровиробників при їх заснуванні.

Окрему увагу в Законі приділено заходам державної підтримки оптових ринків сільськогосподарської продукції на етапі їх створення, зокрема передбачено виділення під такі ринки земельних ділянок із земель державної та комунальної власності, а також із числа ділянок для суспільних потреб. Згідно з прикінцевими положеннями вищевказаного Закону до Земельного кодексу України внесені зміни, а саме: категорію земель сільськогосподарського призначення було розширено і до їх числа також віднесено землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції. З доцільністю таких новел навряд чи можна погодитися, оскільки логічно, щоб до земель сільськогоспо-

дарського призначення належали лише землі, які прямо або опосередковано використовуються для виробничої діяльності сільськогосподарської продукції, чим навряд чи є діяльність оптового ринку сільськогосподарської продукції, тим більше з огляду на те, що у складі засновників взагалі можуть бути відсутні сільськогосподарські товаровиробники.

Постановою Кабінету Міністрів від 29 вересня 2010 р. був затверджений Порядок використання коштів Стабілізаційного фонду для надання фінансової підтримки для створення оптових ринків сільськогосподарської продукції. Бюджетні кошти виділяються на безповоротній основі для:

1) компенсації витрат, пов'язаних із: розробленням проектно-кошторисної документації, у тому числі на роботи з будівництва об'єктів інфраструктури оптових ринків; будівництвом під'їзних шляхів до території оптового ринку, мереж водо- та електропостачання, інших комунікацій загального призначення; викупом земельних ділянок, об'єктів виробничого і невиробничого призначення, торговельних та адміністративних будівель (приміщень), інших об'єктів інфраструктури з метою розміщення та забезпечення функціонування оптових ринків; створенням (впровадженням) системи інформаційного забезпечення діяльності оптових ринків;

2) виплати компенсації у розмірі до 50 відсотків обсягу видатків на придбання устаткування і обладнання, у тому числі іноземного виробництва, для комплектування та облаштування оптових ринків та видатків на оплату будівельно-монтажних або інших робіт, товарів і послуг, пов'язаних із будівництвом оптових ринків.

Рішення щодо надання державної фінансової підтримки оптовим ринкам у період їх становлення приймає комісія з питань надання юридичній особі статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції. Комісія формує реєстр оптових ринків, які мають право на отримання бюджетних коштів. Розподіл бюджетних коштів для компенсації витрат юридичних осіб здійснюється пропорційно сумі таких витрат, які підтвержені в установленому порядку.

Щодо основних напрямів діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції, то вони встановлюються ст. 6 Закону, серед яких можна виділити: створення належних умов для купівлі-продажу сільськогосподарської продукції; сприяння прискореному просуванню сільськогосподарської продукції від виробника до кінцевого споживача.

ча; забезпечення постачання населенню якісної сільськогосподарської продукції; сприяння вітчизняним виробникам сільськогосподарської продукції в одержанні прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції тощо. Останній із запропонованих напрямів діяльності потрібно деталізувати в нормативно-правових актах, зокрема, необхідно обов'язково вказати, яким чином буде реалізовуватися таке сприяння. Наприклад, це могла бути певна знижка на послуги оптових ринків сільськогосподарської продукції, які закріплені у ст. 7 Закону.

Щодо оподаткування оптових ринків сільськогосподарської продукції, то ст. 14 Закону встановила, що спеціальними законами про оподаткування можуть передбачатися пільги або спеціальний режим оподаткування діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції. Також органи місцевого самоврядування у межах своїх повноважень можуть надавати оптовим ринкам сільськогосподарської продукції пільги із сплати місцевих податків і зборів. Деякі науковці, зокрема Ф. В. Горбонос, узагалі запропонували, щоб оптові ринки сільськогосподарської продукції в Україні діяли на громадських засадах і мали статус безприбуткових¹. Однак спеціальним законодавством, зокрема Податковим кодексом України, не передбачено пільг чи спеціальних режимів оподаткування цього суб'єкта господарювання, тобто оподаткування оптових ринків сільськогосподарської продукції здійснюється на загальних підставах. У 2010 р. було розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання оптовим ринкам сільськогосподарської продукції пільг із сплати податків і зборів (обов'язкових платежів)» (надалі — проект Закону). Проектом Закону пропонувалося надання пільг оптовим ринкам сільськогосподарської продукції на час їх становлення зі сплати мита, плати за землю, податку на прибуток, податку на додану вартість, орендної плати за землю. Утім рішенням Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 23.04.2010 р. «Про відмову у погодженні проекту регуляторного акта» проект Закону не було погоджено з огляду на те, що всі передбачені проектом Закону пільги стосуватимуться не виробників сільськогосподарської продукції, а певної юридичної особи-посередника, яка просто організовує процес купівлі-продажу оптових партій сільськогосподарської

¹ Горбонос Ф. Б. Організаційно-функціональна модель оптового ринку сільськогосподарської продукції на локальному рівні / Ф. Б. Горбонос // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 108–120.

продукції. Таким чином, розробниками документа фактично запропоновано посередникам надавати більше пільг, аніж безпосереднім виробникам сільськогосподарської продукції.

Водночас запропоновані проектом Закону положення щодо пільг у оподаткуванні оптових ринків сільськогосподарської продукції значно зменшать надходження до бюджету порівняно із прогнозними видами, які навіть у випадку успішного функціонування оптових ринків будуть відчутні лише після закінчення періоду їх становлення.

Підбиваючи підсумок, потрібно зазначити, що поступово оптові ринки сільськогосподарської продукції займають своє належне місце в Україні та отримують правову основу для функціонування. Утім існує ще безліч практичних та правових проблем, які потребують свого вирішення у чинному законодавстві України. Зокрема, мова йде про:

1) відсутність реальних правових засобів підтримки та захисту прав сільськогосподарських товаровиробників при створенні оптового ринку сільськогосподарської продукції;

2) недосконалість форм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників під час діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції.

Батыгина Е. Особенности правового регулирования оптовых рынков сельскохозяйственной продукции Украины

Статья посвящена определению и научному исследованию особенностей правового регулирования оптового рынка сельскохозяйственной продукции. Автором проанализированы и выявлены проблемы по созданию, государственной поддержке и налогообложению оптового рынка сельскохозяйственной продукции, а также внесены соответствующие предложения по усовершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: оптовый рынок сельскохозяйственной продукции, сельскохозяйственный товаропроизводитель.

Batygina O. The peculiarities of legal regulation of the wholesale market of agricultural products in Ukraine

The article is dedicated to definition and scientific research of peculiarities of legal regulation of the wholesale market of agricultural products. The author analyzed and identified problems of creation, public support and taxation of the wholesale market of agricultural products and also moves relevant proposals on improvement of legislation in force.

Keywords: wholesale market of agricultural products, agricultural producer.